

A black and white photograph of a man in a dark jacket, leaning forward and holding a large, rectangular object, possibly a piece of wood or a large book, against a dark background. The man has a serious expression and is looking towards the camera. The lighting is dramatic, highlighting the contours of his face and the texture of the object he is holding. The background is dark and indistinct.

Даш-оол Саал бодунун бригадасы коммунист куш-ажалды дэти
депешкэр дэти хулаалы алдыр, куш-ажалга уедегир оруун көрүтүп
туруп бэрген. Бригадир Күжүктө Калдар-оолдун сүзүм-биле ону Хууно-
лде бийиктер болгаш өртөктө шаңдалыр-биле кай-да-дэ шаңдан. Ам
Саал коммунист куш-ажалдын шалычмын. Чөө Аа-Довуракта курт-
талга багжынарын тутчуп турор.

ЧУРУКТА: бийиктин Даш-оол Саал. Фото Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

С Э К П Т Ы В А О Б К О М У Н Д А

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге
өлген дайынчыларга тураскаалды Кызыл
хоорайга тургузар дугайында

Тураскал самбыраларын тургузар дугаында. Төзгөн чурт азаш тулчушуннарга Тывадан онза шыгараан болгаш өлген дайыччыларнын аттарын шөклөткөн, пионер дружиналарынга тыгсыз дугайында, ол аттар-биле чурттакчылыгы черлерин, культура бамгындарын, парикатын болгаш куудумчалары ааар дугайында да чогуур шиктирлерини хузуул ал болурун СЭНП районномарында, хооронунга болгаш райкуушомнарга СЭНП Тыва обкомунга бюроз чыпоззээн.

Часкы медээлэр

Чажылга калбарган

**ХОВУДА ХАЙНЫЫШКЫН УЛАМ
КАЛБАРГАН**

ХӨНДЕРГЕЙДЕ

Малчынарда болгаш хову турлар-
ында 32 агитаторлар ТК-ныч
тар Пленкумунун материалдарын
аныштырып турар. Хөг-ининтин
гүрүмү уураа кижилер-бизе дем-
елди куштелерин, ычнатпаш кы-
жы бүрүзү куш-ажымды сагыла-
гүрүмү камгаша, плаынны оналга-
ны күөсүдери дээш кижы бүрүзү ак-
текилдиг ажалын турар апарган.

Ак-Базыкта №3 хову турлаз ак-
теринтин. Локунар болгаш плаз-
атор астынган. Комсомолдо Т. Ту-
уш агитхуудастары доктаамал уу-
рун турар. Библиотекары кыс В.
Юнгүш туралга үргүлүз кайы, со-
гуш номнары аккел депкен, беже-
дарыны кылып турар. Ак-Базыкта

Бедик дүжүт дээш

Жанов аттыг болжолдун кол тартып шаалдырайга дестеринде турар болгаш анаа ажил-ий районун еске ажал-атгыларындан арай сойноп айткан. Бедик дукт дуст демисеп Шанчын-Оргуудан, Барыкта хайынныг, механизаторлар улугуулен булуп турарлар. Мизил Милыб-оол каш чылдарга ажилташтыккан Барык унунч угс гестар черин алдандар. Оз черин хараганын Ийн-Тал брлгданынын таражылары Тулус Тажыктын улутулгазы-биле ашкан. Анаа чинге-та-

Чижэ, А. Хунакэй чер андарылта-
ганды-хүндэ 6 гектар нормалыг
тургаш, 7 гектары андарыг турар.
Колхозчу Шаарал-оолга удуртгы
сугарыгчылар Чолурада 245 гек-
тар чери сугтарган. Озар Чолура-
нын кол бугаларынын дөстөри аш-
таан.

Ховуун ажил-ишчилерини кул-
тургуд негедэлени колхозун баг-
таар чери, партия комитети кичэн-
гей салып, бригада бүрүндө
«Альпинист» деп приемникти түр-
гускан.

Д. АРАКЧАА.
Улуг-Хем район.

Суггарбайн тараа
чашпас

Бригада 200 гектар кукуруза шөлүнүн барык бежен хузуунга күр болгаш куруккан черин белеткээн.

Трактористер Дагба Хунакай, Сергей Темур-оол, Соскал Чаш-оол олар хун водрузаан ачык күүсүзүн тутар.

Түк—тилекчилерде

Челси чылдын сөөлүгү чымылаа
улаан-на белик көргүзүштөн чеди
дин айыр ээсин, Бай-Тайганын
«Муриака» колхозунун жойку
бригадалары арасында чарчап
турар. Чарыштан баштайгы түн-
нелин үйдүргөн. Манчүкрете Ду-
ргуржатын уураукааны дертик ко-
нук бригада күтүп үнгөн. Бэрзан
958 койду 900 хураган, 61 өш-
күсөй 629 алай, мезгил баштан
Түс-төй койулардан X. Бэрзан
250 койлай, 255 хурагаган,
X. Хирлөг-оол 237 койлай 240 ху-
рагаган бири доруктуртуп турар.
Колхозтун баштаар кер, партия
организациясын иштин чорукчу
Кыял тукут болгаш азия ша-
налын муриака жойку бригада-
га тиймекпей.

О. ОЯДУП.

Немелде дензи

Бий-Хем районда «Хазып» колхозтун баштаар чары болгаш тургаска эргенинлери бола малдык азыркы продукттул чоруну чедип берип дүш чамдык чемегерин алган. 40 шарыны тускай азыра-га үзүп тургаскан. Оларын баштайгы уеле нияти немеле деңизин айдя 10 тонна турган болза, март 1-де 11200 кг болган, а апрель 25-те 13300 кг немеле деңизин берген, азы бир башка олааштар хонукта 1430 грамм болган. Шарылары үзүп тургаскан, оларны чемегерн мал чечик концентраттарын эртэн саяп көргө. 10 шарыны берген немеле деңизинин өртөздөн ашык болган. 65 анык шарыны тускан, оларны дүнде ил катал концентраттыг чемер-бийи кедей чемегеринде оларын хонукта ортук немеле деңизин 1300 грамм чедип үзүп турган. Ажыла соңушталып бөлгөндө-бө, кызыргалар Николай Норбу-Хал, Василий Давкара оларын ажыт олоонун алышкан.

С. ДАНГАА.

Малы менди

«Найрал» совхозтун биртн хойжу бригадзын Шанчыг тургускандан бээр үш чыл ашкан. Ажыл-ишке ынакшылдыг коммунист Монгуш Шарвынге баштагхан малчыннар совхозтун хойла-

Бригада эрткен ажил-агый

болган. Чус хойга олааштыр 93 хурагчларыны естүрүп дооруктурган. Хой бурундан биле кы ажыг дукту азы икитиз-биле 5843 кы дукту кыргыл даагатаан.

Хойжулар Х. Норбу, С. Бурбу, Х. Дартай олар эне-ке эки көргүзүлгөндөр болган. Кидкы уеле малчыларынын кызыкым ажылыг чедипкилинин магадыталы болган. Бригадалык кокаанырында хойлар хур кыштаан, өк оодашкын барык-ла атакталып турар. 1701 хойдан 1738 хураган менди алынтан.

3. САРЫБГАЛ

3. САРЫГБАЯ

Эп-сеткил каттыштырылганының
конференциязынче

ССР3-ия Дави Советиния Президиумун кезигиун Ф. А. Табеев баштан совет тельдер Азия болш Африка улустариния эс-сеткил каттыштырылганын дертку конференциялыга киржири-биле май 3-те Москвада Акжарге угулгунун.

Казахстания КП ТК-зынчы секретари, Азия болш Африка туртариния эс-сеткил каттыштырылганын совет комитетиния президиумун кезигиун И. Давидилин, эс-сеткил каттыштырылганын совет комитетиния даргазын организациялыгы Азия улустариния институтун директору Б. Г. Гауров, эс-сеткил каттыштырылганын совет комитетиния даргазын организациялыгы чоталчы Ч. А. Айтматов, ВЦИСП-ти секретари К. А. Гусевон, Узбекстанияны ДКСМ ТК-зынчы бири секретари Р. Х. Абдуллаева болш оон-даа ескер тельдерин составында кирип турар.

(397А).

(CETA).

Тодаргай сорулгаже чүткүл

ПАРТИИЖИ АМЫДЫРАЛ

жулга солчуушкуну кылдыр район-
нун бүтү ажыл-агыйларынын тра-
ктор-хову бригадаларынын бригадир-
леринин семинарын бистин совхозу-
вуска эртирген.

Районнун культура килдизинин

автоклубу-биле бистин совхозувустуң клубунда уран чүүл бөлүм бригадаларны эргилдир ийн удаа концертти аалдан чораян. Кино көргүзүлгери база-ла үргүзү болуп турар. Бригадаларда агитаторларны ыжыгалаан. Бугу-де кижизилдигеги болгон кыргыздар мээсинен атылган

алганын талымын тазы-биле туңгун көргөн бис. 310 хойдан 316 хураган алган Макар Дунгар-оол, кайзы-бада 325 хойдан 325 хураганын алгылан Максим Чам-оол, Хандыава Себек-Хуурак олары чарыштын муракчылары деп партком бюроз санаан.

Соховтун тараажылары бо чылын чер ажилынын белик дудуун астурун, ылангына тараа култуура-ларынның гектарындан ортума-биле 10 центнерден аваш авес дудуту алырын хуузагын. Бо хүнерде чакы хову аждылары киини тулуу чоруп турар. Сохов бо чылын 18310 гектар черге тараа култуура-ларын тарыар. Механизаторлор бо хүнерде 10100 га черин киртирээт, 1564 гектар черге кызыл-тасты чашкан. Сугарыкчылар 277 га черин сугтар-

лар быштак-оол маадир-оол, Селе Кара-оол, чер алдыркычылары Дук Дакпай-оол, Опай Кымыл-оол олар онза шыдалар, хун бурхун ажал нормазын дыка ажыр күөсү деп, аждылын белик шынарын көргүзүп туралар.

Соховтун партия, профбилет, комсомол организациалары тараажыларын материалдык болгаш култуургу хергелерини хандырычыны кичангей салышыкынын күшүндирген. Бо чылын хову тургаларын эки белеккен. Байл-Оол, Бай-Да, бригадаларыга чаа столоваалар бажынарын, киини чурталга бажынын ажымалга киртерген. Ажылчыларнын аш-чем хандырычызас акы хову тургаларын көскү агитация биле шимчөө. Тургаларын эки деп тургускаачынын талазы-биле дүдү

болагш, культура-массаныг ажылдар
ажыл-агый, культура тургузуушкунун
талазы-биле тодаргай сорулгаларны
үедишкнаниг күүседирынче
үдланган

Ыйчало-даа биетин организасти
ажылыыста четтестер ам-даа бар.
«Сельхозтехника» салырының сеп-
тээни 9 трактор уругучу урелиш-
кинде таваркыч турар. Чер-черде
чурттан турар малчынарга солту-
таралыгыз дык жоккузашкынын,
аш-чм, бараан салгылашкыны,
укутелишкынын, ол буту болашкы-
еске-даа четтестерин чайладырынын
хемчеглерин ап турар бис.

С. ОЧУР,
Улут-Хем районда «Улут-Хая»
совхозтун партия комитетинин
секретары.

С. ОЧУР,

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая»
совхозтун партия комитетинин
секретары

УЛУГ ТИИЛЕГЕНИН 20 ЧЫЛ ОЮНГА

Фашизмни тиилээн бис

Май 9-та, совет улус бүгү дө-
легенин депшигелгид кижэ тө-
рөгтөн биле калы, кижэ көр
хөөн чок гитлерки фашизмни
тиилээн биле бээр 20 чыл болгон
оюн байылап эрттиреринге ба-
лестикти турар.

Ада-чуртун Улуг дайыныга
боду-биле, кижэ, оюн халап-
тыг, хилчирчк чыгуулаа калы
биле көрүп чорай кижэ менэ
«дайны» деп сөстү сактып, оюн
дугайында чугаалаары берге бол-
гаш аар боор-дур.

Тыванын ажилчы чоннары ол
үдө Совет Армияга материалдыг
дузалачын чедирип, маадыр-
дыг совет шериглер-биле хол-
лундан туттунушкан, боо-чепсек-
ти холуга алгаш, кара сагыштыг
дайын—фашисттер араатаннарын
чыла шаары-биле фронтунге
эки-тура-биле тыва оолдар, кыс-
тарны чорудар дугайында олар
Тыванын Аратын Революстуг
Намын Топ Комитетинге, ТАР-
нын чазанга дилет билдириниш-
кинерин кирип турган. Оларын
дилээ халдырткан.

1943 чылда Кызылдын № 2
школанын секретарь-машинка-
чызыга ажилдап турган ме.
Ычан Ада-чуртун Улуг дайы-
нын фронтунге эки-тура-биле
чорур дугайында билдириниш
кирип турган. Арамында тыва
кыстар база бар болганын менэ
билдирген. Ол чорук сагыш-
сеткиленин хай-аът кириген, не-
ни дүвүркеткен. Ынчаарда 18 хы-
лыг турган болууна-даа, дайы-
ны кыстар-биле калы, Ада-төрөн
чурт—Совет Экилденин фашизм-
ден камгалаары-биле изат күе-
лини илереткен билдириниш-
кинерин кириген. Фронтунге ка-
жан-на чорудар ирги дээш чет-
тикпес, халааданчыг маадышкы-

ны эрттирери харын-даа хүндүн
дургузу улап турганыг кылдыр
сагындырган.

Даванда фронтунге мээч чо-
руурунун дугайында чөпшээ-
рээ, тыва кыстарын төөгүндө
бир-ле дугаарында 10 кыс-биле
кыс, немес-фашизмни уутка-
рышкы илтигит дайыныга кар-
жыр мээч ааскежени оон-биле
ботташкан. Ол дайынны кыс-
тарны аттары бо: Галина Сылаа,
Ооржак Севи, Ооржак Байлак,
Ховалыт Бичен, Кыргыс Багбу-
жап, Кыргыс Норжу, Полиза
Рожкова оларын дайынчы, маа-
дырдыг херээ, оймас ову-хевир
Тыванын ажилчы чонунун чаагай
сеткил-сагымында менге арткаш.

Тыванын эки-турачыларын эр-
гун хымыччылар, дайынчыларын
дөргү-төрелери, эш-өөрү кажан-
даа туттунушкан-биле фронтунге
үдээн. 1943 чылдын август 29-та
болган Кызылдын Гастелло аттыг
парыгынын ностан театрыга би-
стер-биле ужуражышкын хуралы,
оон эртеннине чазак бажыныг
чанынга Кызыл хоорайнын ажил-
чы чоннарын эки-турачыларын
фронтунге үдээн митингизис ке-
зде туттунушкан-биле арткаш.

Ол-ла чылдын сентябрынын ор-
тан үдүзүндө эгелээш ноябрынын
төнүзүндө чедир совет чурттуу
Ковора хоорайыга дайынчы бе-
леткеди эрттирген бис. Дайы-
лаштыг турар армияга чорударын
мынунда бистерин дайынчы
белеткедери-биле көрүлдөн
болган. Айнаа ССР-ин Чепсек-
ти Күштеринин атыг шериг
таазы-биле Топ штабынын улуг
инспектору генерал-полковник
эш О. И. Гороховников киришкен.
Тыва эки-турачыларын дайынчы

мергежлийн, часпас адар чоруун
ол магалдан болгаш бедик үе-
лээн. Тыва эки-турачы оярд Ук-
раинанын 1-ги фронтунун аты-
тыг шериг полутунга каттыжыл
кирген.

Эки-турачылар Лук-Ровно ту-
чушкунунг операцияныга кир-
жил эгелээш. 1944 чылдын январь-
кыл төнүзүндө Державин сууру
немес-фашистерден чоруду-
дээш тулушкунга баштайт дайы-
нын шылгалдага киришкен, ол-
ла хүндүн эгелээш эки-турачы да-
йынчылар эрес-диленин көргүскөн.

Тыва санатаржы кыстар дайын
шөлүнгө балыглатканын боо-
лашкын, ок алаадан ушуп
ап, оларга дүргөн дуза чедире-
рин өлүм чок, дидим чоруун көр-
гүзүп эгелээш. Бир-ле дугаарын
даа аар батылаткан дайынчы Да-
вага медицинаныг дүргөн дуза
көргүзүлгүн үлүг менээ таа-
рышкан. Дайыннын чазылган
снарядынын бузундуу оон хе-
ришкен кирип, өкпөгө дегген. Оон
акындан ак көвүк, хан шурал
үлүп турду. Даванын херээш на-
рааш, дайынчы Беган-Хураак-
биле калы оон эгелээш пунктуу-
га чедирген бис. Дайынга чүдө
балыглаткан эш-өөрүгө эми дуза-
зын көргүзүлгөн аялга, өт
шүтүмүндө дайылашкын турар-
ларын тилыгыга дузалыгир
ооналгалар биске база турган.

Бир катал бистин оо күдү-
ген алымын биске башкарып өк
үе дүзүлгөн көрүп калы, оон
огу-биле калы тывада өөрүчүсө
эскелген бис. Дайынчы кижиге
боо, ок дээрге оон амы-тынны
биле дөмөй, чөпсөз болур деп
билдирген.

Ада-чуртун Улуг дайынын
киришкени болганында, дайын
дугайында мээч улаш-болалы-
м

да артып калган дайын-
нын аар-берге каргыжы чуга-
лаас арга чок. Совет кижилер
хостуг турар бе, азы фашизмни
ханыг аспаанга дарлаалар бе,
азы амы-тынны харам чокка бе-
рип турган, дайынны ууткаар
бе деп биди. Ийа орук турган.

Совет Армиянын бүтү дайынчы-
ларын, команддала составы-
нын чалгыш шитилерин сорулга-
зы чүтү тургалды дээр, ханы
хал-биле, өлүмү өлүм-биле ха-
рымыла турган, оон-биле Ада-
чуртту камгалап алыр турган.
Оон өскө орук, оон өскө сорулга
чок турган.

Гитлержилер буурул баштыг
ирейлерин, кадаларын-даа, чу-
гаазы үнмээ чаш ажы-төлдү-
даа камнаас турган. Өртөгөн
ээн хоорайларын, суурларын,
өлүрткенерин коргунуг мөчү-
лерин караан-биле көрүп чордум.
Фашисттер эжелекчилер араатан-
дыг үлүгдигилер-биле совет ки-
жилерин ундарадып шыдаан, а
харын фашизмге удуз өжөн улам
хайныкан. Тилелге бастын бол-
ган! Магачын немес-фашизм ка-
тап эгиттинмези-биле чыла шап-
тырган!

Мен аламы уругларын төрөөн
болгаш кижиктен не мен. Олар-
нын чириткыг келер үе-
дээш, чер-дөмөгөйге тайбын ээ-
ни туржур мен. Чүге дие, не боу-
рун билл чорай мен. Ынчанга
тайбын үеде чаш төлдөр оожу-
улап, доруугу өсүүн дээш туржур
чорай мен. Ол күзүлм боттанга-
ныга чоргаларын мен.

Дайын болбазы! Тайбын ке-
зе-мөдөгө бижып, чечеткеди
тураун!

Д. ОДАН-ООЛ,
Ада-чуртун Улуг дайынын
киришкени.

Фронтунчу хүннерниң сактыышкыннарындан

Тыванын эки-турачылар бистер Иааново об-
ластыг Говоро хоорайыга бир ай хире дайын-
чы белеткеди эрттис. Москвадан келген ге-
нерал-полковник эш Гороховников башташкан
шериг комиссияны бистерин дайынчы кирип болу-
рустун белеткенин халып көргөн.

Белеткенин чедир чедикши-биле бол-
ганын дайынчылар бистер дикнаш, немес фаши-
стерни чыла шаары-биле фронтунге кирипте-
рип четтикпей манай турлуусу Украинанын I ду-
таар фронтунун 8 дугаар гвардейки дивизия-
зын 31 дугаар полутунун 4-кү гвардейки эс-
кадрону кылдыр алдарыг совет шериглерин
составыга бисти каттыштырган.

Фронтунге киришкенин мурунда бир хүн дайы-
ны белеткеди кылган бис. Хар үзүк-сөксөк
чокка колдан-майыктап дүжүп турар хүн ээни
ишти черге шырап-ла беткеди эрткен. Ол хүн
ээни иштине хал туруушта экини Пичен-оол-
дун азы турган. Ийа дайынчы эштери-биле
кады соонга чыгып калгаш, өскө бир шериг ке-
зе-мөдөгө туттунуп алганын. Кайыл келген кижэ
сен деп оон айтырарга, орус аыл билбес кижэ
сүрээдүштин: «Болшой поход биле, болшой
черий конь пропал» деп орустап турган бол-
ган. Оон болды-биле алырга: «Улук поход кы-
лап тургаш, азын тургаш-биле өөрүмдөн
чыдап калым» дээр дээр. Ынчанга оон
чуртун турган ол чүе-лар. Ийа-оолду ке-
зе-мөдөгө бижып, чечеткеди турган.

Дайын-биле септирип алышыкча кирип,
чурттакчыг калаа сууру немес-терден хоста-
рыны дайынчы даалгашы бистерин мурунуска
салдыган. Ол суурже баар орук кончү-ла бар-
тазынын чер болду: атыгы-лаа, кадал-даа чо-
руурга чидиргеп алгаш, немес-терин дээш
уер оруун 29, 30 дугаар полктар моондактап-
каш, сууру бузгартырынын планын салдыган,
Бистин 4-кү эскадрон кол отту ажалдар болгаш
өскө полктарга деткиди алгаш, сууру хоста-
ры улуг сорулга болуп салдыган.

Эртен чаа-ла чер чырып чорда бичи баалы-
кы ажып келиришкени хожуук кыдында суур
көстү келди.

— Шаар халаашкын! — деп, команда-даа
бердиген.

Селемени баш ажып көдүргөш, суурже ура-
лап-ла кириптин. Биске удуз халап келген
чадал немес-тер-биле туттун-ла эгеленис. Ол се-
гиржиш алышыктын өс-биле илердери берге-
ди. Алытар китежир, кайы-даа талаан кижилер
хексен суген дег барып-дүжүп-ле турар
мылдыг. Тулушкунга кезиктирер соонга, суур
немес-терден хостаттыган. Туттунган немес-
тер чүс чедир турган. Суурун барык-ла чартык
кезип өртөлүп калган болду. Өртөгөн бажы-
нын орунда пещалары артыккан. Ада-
нын чарыган, деп-сы чок бичи чаштар ы-
лашкан, кырган чөвүктөр, ол бичи ажы-төлдү
көргөш, фашист эжелекчилерге удуз кижини
өжөн улам-на китеп келер чүе чорду. Ол
тулушкунга улуг дейткан Сат болгаш ээни
каш дайынчылар маадырлыгы-биле өлгөн.

Дайынны кадыг-дошкун оруктарын эртин
турган үеисте болгулаан болушкуннарын
шүтүтүн мола бижир болза чеже-даа ана
саязынын даа бээр деп күе билдирген. Ынча-
гаш оон аыл чамалык болушкуннарын мааза
сактып көрөй.

1944 чылдын марттын эгези чүе. «Дыл» тулар,
толгарлаага дайынчылар күжүп билл алы-
ры-биле немес-тер туруп экирленип, дайынчы
даалгаш чед дайынчы бистере оонашкан. Раз-
ведчиктерин удузукчуунага мена томуйлаан.
Дайынчы даалгаш күрөс-биле корутуус.
Дыкка берге оруктарын эртери биске оонашкан.
Хамыктын мурунда-ла берге чүе: электри чү-
гүртүп каан тегин китеп демирин эртери тур-
ган. Ол сымырдак демирин чаштырар чер чок
ак дөмөгө шөйүп каан болду. Оон чинги-биле
ажыл эрттис. «Оон соонда маалгаштып калбак
шынааны үнгө эрттис. Оон эртеринге ба-
рык-ла 5 шак болдууш. Паигаар эртен немес-
терин камгалап онгуунага амын кирип келди-
ныс. 5 метр хире ханы калып, кырын ыш-биле
ыш катан онгудан 3 метриг туруп алдыныс.
Оларын аастарын аржылаары сугаш, хол-

дарын хүдээш, кезээнисе чорутуус. Ол 3 не-
мө мурунку одуруну камгалап чытканар бол-
ду. Ровно хоорайга дайынчы улуг күжү мөөч-
неттинген деп чүвени туттулап алганын немес-
терден билл алган бис. «Дыл» туруп эжеп —
дайынчы даалгаш күрөс-биле дээр полка ко-
мандир Попов улуг маалды биске илереткен.

Ровнону хостаары дээр тулушкунга бистин
эскадрон Совет шериглерин өскө кезектери-биле
кады бурунгарлап кирген. Мен станоктуг
пулеметтун улуг пулеметини боду бердим. Мээ
дузалачы пулеметини Каа-Хем чурттуг Сал-
чак Ровно хоорайнын солту-чөөн талаанында,
чоогалыг калбак баалыкы ашкан, картофель
тарып турган шолду таварты чадал халап ки-
рдис. Пулеметтун азы кончү болуга, стано-
кун ап калып, улуг уну-биле алып хүдээнис.
Баалыктын кырыга дээр-ле алып келиришкес,
олар аткаар дээш эгелээшкен. Дүн-ла дүшкен.

Дал алып келиришкес, тулушкунга база ка-
тап үргүлдү. Салчак-биле калы чооганы ажа
халуу келиришкес 3 дайын бо дээш бар чор-
лар. Ол ажалдытарымыска олар дедир эртин
келеш, ак черге чыгып бистери алып эгелээш.
Экиниге ок дээшкен, барып ушкан. Экимин
эженигет алыр-биле кылым хайнып келеш.
5 метриг пулеметини-биле тарбылашты-
рымга, ол-ла черинге тарыжыл калдылар, Мээ
дузалачыг Чуртуктуу орудуна.

Дайын-биле салба туттун-ла турган бис. Чо-
гум каш шаар халаашкын келген-биле
ээн саязын тур мен. Кол күшүг мена
шылаш, хоорайн хостарын күжүг дайын-
чы-биле тулушкунга. Ровнону хостарыга улуг
дейткан Дончуттун аэрозол удуз ролюд ойнаа.
Немес-терин дээш үлүг турган ол кузуну-
нуң бир бажы азыгга чаштып алгаш, ол
дыкка хой болук дайынчылар чок кылган.

Барыны Украинанын Карпат даалгашын элек-
тер, Немес-терин база бир күштүг бижыла-
ган Дубно хоорайга келди. Хоорайн чөөн
таазында кончү төрө дем бар. Хемия хоорай
кезе-мөдөгө немес-терин бижып камгалады
бар болду. Хоорайже шаар халап келириге ол
моондактап турган. Хемия кемел кечер дээр-
ге дайынчы кирип алып туруп бээр мылдыг.
Хемия ол-бо талаарыга чыдап алгаш, барык
ийа неделя чедир туттун келди.

Мена фронтун муруну одурунга, хайга-
рал черинге томуйлаан. Дүште оон иштине чы-
дап алгаш, көрүп чидарыг хоорай кыдында
шала бичежик хурээ чанында херимин немес-
тер арта халчып турар. Бисче от ажалдар дээр ар-
та халчып турган ол чүе-лар. Оларын адыл-
ла эгелээш. Танкыга удуз болу-биле оон ажыг
кыргып адып турган, херимин арта халчыр
ама-на саксы берген. Ол орта мээ эрес болган
мээ дээр мена «Ада-чурт дайыннын орденни
бирге чегези-биле» шагнаан болду.

Хемия кемежирин панын бистин командирле-
риг сүмелгеп кылганар. Хамыктын мурун-
да-ла хой аяр, күштүг станоктуг пулеметтерин
кежиргеш, немес-терин от ажалдыктын оон-
биле соксалдыр кол сорулганын бирээш болуп
салдыган. Ол үенин иштине шеригни хеме-
биле кечирер. Оон күрөс-биле улуг дейткан
Бүрзекейин командылааны бистин аэрозол
оонашкан. Ээни каш дайынчылар станоктары-
ныс-биле калы хемия кемел кештис. Оон ке-
жип турар аравыста арталаристер бисти дайы-
налар камгалап, оларже салба туттун-ла
турган. Ынчалда-даа когарал бар болган. Уду-
м-бара, Сенеч-оол, Аракча олар маадырлыгы-
биле өлгөн. Хемия кешкен доран-на камгала-
дар кылдыныс.

Каш хонук иштине үргүлдү кадыг-дош-
кун тулушкунунг сөөлдү Дубно хоорай не-
мес-тер-биле хостаттыган. Ол тулушкунга
аары-биле балыглангаш, госпиталга бар-
гаштын күштүг эччилерин ачында экирип
үнгөн мен.

Дайынны кадыг-дошкун хүннеринде бүгү-
ле эртен фронтун оруктарын, бистин шеригле-
рин эрес-маадырлыг чоруктарын шүтүтүн ма-
на сактып бижир калган-даа болууныс —
анаа хай үе шак, хой ама саязын керелет-
тигер деп күе билдирген.

О. АЛДЫН-ООЛ.

Хамааты хүлээлгем күүсеттинген

1941 чылдын май эгезинде
АРШ-тан халашкан, Тес-Хем ко-
жууга шериг сполу даргаалар
дужаа алгаш, май 9-та ажилдап
киришкен. Оон сөөдүндө, июль
22-де Совет Экилденин немес-
фашисттер араатаннар халаан
деп мээдэ доп-доран, чанык
деп дүргөн тарай берген.

Совет улустун Ада-чуртун
Улуг дайынын бирги хүнүндө
эгелээш-ле улуг ада ССР-ин
камгалаарыга херек кырында,
холга чепсекти туткаш, кижир
деп күзөл сагыштан ыраастаан.
Ынчанга ТАР-нын нам, чазанга
билдиринишкенин мындап би-
жээн мен: «Мени ССР-ин Ада-
чуртун Улуг дайыныга кижир-
би-биле чорударын диледим.
Фронтунга баргаш, Төрөн чурт
дээш, арат чон дээш, эжелекчи-
лерге төрөн черивини бажы-
даа черин бербес дээш ханын-
ны сөөлүг дамыдыг чедир
тулушкунга ТАР-нын нам, чазан-
нын мурунга дагыраалат тур
мөч.

Эрзинин, Тес-Хемин болгаш
Өвүрүн арат чонуну орутууга
өскө эш-өөрү-биле калы ажил-
дап, Кызыл Шериге, фронтунга
дузалачы чыгырыга чонун шериг
херээнге өөрдиргеп кирип
турдум. 1943 чылда Өвүрүн нам
командунун нем комиссарыга
ажылдап турар, Дус-Дар суму-
нуга сургажып ал турганда, ычан
кожуу дарганы турган Донгак
Доржухай август 22-де атыг
хал келген, «Сенээ онзагай бижик
келди, дунам» дээр, халтыг би-
жик берди. Номчул көөрүмге,
фронтунге баары-биле шинчидип,
Чадаанага август 25-те келген тур-
дарын чазак комиссары дикна-
кан болду. Улуг күзүлм ботта-
ныры ол-дур дээр ханы өөрүшү-
биле Хандагайтыга хал келген,
эртеннине эш-өөрү, дөргү-төрө-
лим чаагай чыгып дыннап, үдө-
тиргеш, Чадаанаже халкан мен.

Кызыл келиримге Өвүр чурт-
туг М. Даван, М. Биче-оол, М.
От-оол, Тумат Мезил-оол болгаш
танымрын өскө-даа шериг оолдар
белен тур. Ада-чуртту камгала-
жыр аас-кежин биске таваарыш-
канын улуг өөрүшү-биле хөөрө-
шкис. Соруктуг, хей-аатыг-даа
турауус.

Кызылчылар улуг митингге
чыгаш, эртин чагыш сестерин,
майнаа-йерээлерин чугаалап, үе-
лит белеткенин берген, бисти
Улуг-Хемин парон аксыга че-
дир үдээш, шак-ла ол черге аас-
кежиктиг тилелге-биле уткуп
аларын аазанар. Шынал-ла,
фронтундан келиришкес олар бис-
ти тилелге-биле, болчаан черинге
уткуп алганыр-даа.

Тур дайынны белеткеди эр-
теш, баштай Белоруссияны 2-ги
фронтунга, а оон соонда Укра-
инанын 1-ги фронтунга кири-
ныс. Днеприн кешкен, Смоленск
уундан эгелеш, фронт шүтүмүнче
кирген бис. Тулушкунуң баш-
тайгы хүннеринде эгелээш, 1944
чылдын мартка чедир мен тыва
эскадронун дөртүг аэрозолуна
чик пулеметчи болуп, чыгыс-
даа тулушкундан калы калбай
киришкен, Төрөн чуртту камга-
лаар талазы-биле хүдээлгени
өскө эш-өөрү шыкаш, ак сеткил-
биле күтүскен мен.

Дайынны амыдыралын кадыг-

дошкун болушкуннарын кайы-
зын ол дээр боор. Ровно хоорай-
нын хостар дээр тулушкун эр-
тен эрте эгелээш, кезээ орайга
чедир шыгыны болган. Айнаа ду-
залачы пулеметчини Самара ду-
залачы-биле бис, тулушкуну эжи-
де өлүргөндөн аялга бир не-
мө эми офицер баштады 6 фа-
шистерин туруп алган бис.

Дубиону хостаар тулушкуну
оона берге болган. Бир суур дээр
демисежип турда мээ дузалачы
аар балыглаткан. Ынчанга
мээ дузалачы кылдыр Шулу-
ну аэрозол командирин М. Доржу
томуйлаан чүе. Оон даразында
Дубно хоорай дээр дүнеки тулу-
шкунга эжим маадырлыгы-биле
өлгөн. Ынчан дайынчы Дударча
биле калы дайынны сымла боо-
лап туруушта, дайыннын дүнеги
снаряды чанымыска чазылгаш,
дайынчы эжимден болгаш ыла-
ныштыг чөпсөмдөн чарган. Эжим-
ге дуза чедирин оралдыжып
турганда, арнымга хан келген, ше-
петини көөрүмге, куйганы бу-
зунду кара шапкан болду. Бөр-
гүнү улам дыгып кеткеш, чепсек
тип алыр-биле суйбанып чо-
рааш, бир өлгөн дайынчыны
чик пулеметин алгаш, даа кая-
зында база тулушкун кирипкен мен.

Ол хүн мээ дузалачы кылдыр
томуйлаттырган дайынчы Лап-
ныс менче кел чораш, 4 метр
хире-ле кеткеш чораш, мола-
зынче аар балыглаткан. Оон сөө-
дүндө Тес-Хем чурттуг Аймык-
биле эштежип алгаш, фронтунда
тылыг үлүп чоружу чедир калы
тулушкун, Төрөн чуртун ала-
дары дээр, өлгөн эштеринин
өжөн дээр фашисттер араатан-
гарын кам-хайра чок чыла
шалап, тилелгеп эш чанып кел-
ген бис.

Фронтунга чораш атыг шериг
киришкени дайынчы эштеринде,
дайынчы чөпсөмдөн аялга бир
идегелдиг өнүгү-мунган азы
болур. Мээ мунул чораш азым
казак укзалыг, ортумак бедик
боттут калдар-доруз аят чүе.
Дайынны селемелди атакал-
турда, берге орук-чирктерге чо-
руп турда кайгамчык эрес, кон-
чүт кампаша аят. Ылай, бээр
мээдэ чедирер талазы-биле даал-
га алгаш, бир шак чоруу ужу-
лут черге чүгө чартык шак иш-
тинде эрес азымдык кышта-
дып халыккаш кээр турдум.

Фронтунда туруп чоруп туруу-
шта бистин оруусу солду, калы
кадыг кезек чедил келген. База
агыг эскадронун дайынчыны,
мырынай анык ол Иванов мээ
дайынчы азымны болгаш чө-
сөмүн хүлээп алыр апарган.
«Сөөгү хүннерге чедир мунул
келген эртин азым, эдилеп кел-
ген идегелдиг чөпсөм чүе, дун-
мам. Болгарын мен дег камыг,
мергежлийг эдилеп, дайынчы-
нын кам-хайра чок чыла шап-
каш, тилелге-биле төрөн черин-
че эш чана бээр сен—деп ча-
лаш, азым биле пулеметим
оола хүдээлди берген мен.

Оол бирде атыг, бирде менче
көргөш:
— Четтирдим, эжим гвардия
дайынчы! — деп чугаалаан.

Тыва эки-турачы, гвардейки
дайынчы.

Өвүр район.

Чуруктарда: үстүндө—тыва эки-турачыларын фронтун-
же чоннуң үдөп турганы. Адаанда чурук—Тилелге хү-
нүгө холбаштыр чурукчулар Б. Березовский биле
Е. Халдеевич чураан плакады-дыр. «Советский худо-
жник» деп ком үндүрер черкиң парлап үндүргенинден сө-
зүн очулдургаш мында парлааны ол.

СЭТА-нын фотохрониказы.

КЫЗЫЛ ТУН

1945 чылдын апрель 30-де герман
рейхстагыг кырыг бистиң
тугувусту кыскашкан. Оон
бээр 20 чыл болгон.

Дайынчыла өктүг-боолуу шаап халап.
Тайбың доштыг дайынчы киришкенде,
Түмөн чоннуң сеткил, күжүн сору киирер
Дудун, оймас, чырык хүнүң херели дег,
Кызыл Тугуң—кызыл ханын кезе чүе:
Кылкан от дег, мага-ботту чымыдып бээр.

Херечилин көргүзүр дээр

Чоос акшанын артын талазинда хостасчы дайнычыга тураскаалды чураан. Тураскаалды долдарды «Фашистиг Германияны ашкан Тийдегел» деп бижимал бар. Чоос акшанын ортаагы кезинде «ХХ» чурагай болгаш «чыл» чоосту ундүргөн үезин айтып турар.

ЧУРУКТА: чоос акшанын арын болгаш арты талалаары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«Луг-Хая» болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтарын тараалан 11 муң га шөдөринге самолёттун дузаы-биле хораның бүдүмелин чаштырып тургаш өргөлери уузуткаар. Уждукчу Иван Бочаровтун экипажи кедээ ажил-агыйын хоралакчуларынга ууру демисеге боттарынын самолётун мергежилдин башкарып, кызымас ажалдан турарлар.

Хүндсүүнүн ний шакта совет истребительдин хууддуг эсэртүн-уудедип алгаш баштайгы «Дуглас», оод соонда—ийнги болгаш үшкү «Дуглас» Темпельгофтын кырына ступ келген. Байыр чедирип, эрлери ужутокш, самолёттар хонуп-уу-бизе чоруккан. Ужар чуулдун ии маршалы Теддер башдайры англи ээслерий чедирип келген самолёт у дугаарында хонупкан, ний дугаарында—генерал-лейтенант Слате

Гитлержи генералдарлыг машиналар куштуг-тайныыл камгалалы-биле колоннавын ортузунга чоруп орган.

Берлинниг уредген кудумчуларын болгаш шөөлерин таварты хей-хэй километри артык, машиналар Цей-зеленштрасса инженер-сапер шко-лазын бажынывын чаыныга барып токтаган.

Гитлержи Германиям дужуу берилишинин хулаеп алыр талазы биле конференцияны ажитынтал деп чарлаан.

Фельдмаршал Кейтель сандай-
лан аар аараан чүве дег чааарда-
туруп кәп, улам-на соолдур куу-
рып калган:

— Яволь! (He) — деп меделгән.

Тур уеле шимән чок барган.

Эвиделчи чурттарнын телзәлекче-
лери аразында санал-оналдарын с

Улуу тийгелге ботканан! Итилел
жи Германия дүжүп берген! Фашизмчилер
тезгелекчилер залдан үнүп чоразы
нар деп, даргалачкы чугалаган.

Тийгелге дугайын бир шак бо
ганда-за бүгү делегей дыянан каз
Угер-боолар оон ынай боолавачы
барган!

Я МАМАРНИН

өске талзалекчилери сүрүштүр ка
гилзэн. Шимзэн чокталган байдал
бүгү кижилерге көзүлдүр акты
олар базат салган

горком азы ВЛКСМ обк
комсомолчу путёвка-биле
практика кырынга 1-
ажылдаан стажыг кижэ

де помидордун 16 анги-ангы сор-
тарып рассадниктерде естүргө
1962 чылдың чазымынан аяла-
баклажаннын питомниктерге естү-
рүшөн тургаш, эрткен чымыл-
зунунде бышкан баклажаннын алга-
Чадананын № 1, Сары-Септи-
Тураннын, Чыраа-Бажынн-ортум-
школадарынын натуралдистери сол

[illegible]

райд келээ ажил-агындын арте-
шинчилл институту Тиванын ан-
жик натуралстистинге ПМУ деп ча-
чемшичиллениг картофель олтуру-
кан шөлгө ажылдаарын талзат-
билде чедимчедиз дуржулга ажыл-
даш өөрүп четтиргенини байыр-
чедирин, чаа чемшичиллени нем-
чоруткан.

Бо чайын станциянын натурали-
тери чимистиг мяхтарын, ногазан-
ны ажааштаан, В. И. Ленинни
95- хар харлаанынга тураскалат-
гладноустар тараан, база тийнел-
Хуунруг — ая-базын чекетер те-
чраан, скверлери эстүрер.

Бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттагыдап каап турар чаашкын шоолуг эвес хүн болду. Хат ой-тавыңлаазындан чоорту дып-зымыр, барың чүк угалыңышкыныг. Агаарың температуралы: республикага — 17—22, а Кызылга 18—20 градус чылыг.

Редантор Н. Н. КУДАЖИ.

11

Я 7-ДЕ

3.89 9.50, 11.10, 24.0, 4.00, 0.10, 0.50

мен» (1-ги, 2-ги сериялары) 4:45. «bl

шактардә.